

Modern Türklük Araştırmaları Dergisi

Cilt 9, Sayı 3 (Eylül 2012), ss. 7-24

DOI: 10.1501/MTAD.9.2012.3.25

Telif Hakkı © Ankara Üniversitesi

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü

Uygur Filolojisinde Üç Yayım Metodu

Klaus Röhrborn

Göttingen Bilimler Akademisi

ÖZET

Bu makale Eski Türkçe metinlerin yayım metotları hakkındadır. 1. „Dokümansal yayım“ metnin transkripsiyonda (ve mümkünse transliterasyonda da) düzeltme ve büyük tamamlamalar yapmadan aynen kopyalandığı bir metottur. 2. „Tenkitli yayım“, bir metnin en eski şeklini yeniden kurmak için kullanılan bir metottur. Bu metot sadece eğer bir metnin birden fazla nüshası varsa o zaman söz konusu olur. „Tenkitli yayım“ terimi bazen yazar metindeki hataları düzelttiği zaman bir „dokümansal yayım“ için de kullanılır. 3. „Birleştirilmiş yayım“ farklı nüshaların fragmanlarını bağlıyor ve bu şekilde birbirine bağlı bir metni yeniden kurmayı deniyor. Bu metodun elinizdeki makalede de örneklerle gösterildiği gibi bir metnin birbirine ait olmayan versiyonlarını birleştirme tehlikesi vardır.

ANAHTAR SÖZCÜKLER

Eski Türkçe (Uygurca), Yayım metotları, Dokümansal yayım, Tenkitli yayım, „Birleştirilmiş yayım“.

ABSTRACT

This article deals with the three methods of editing Old Turkish texts: 1. The “diplomatic edition” reproduces the text like a document and corrections are added in the form of a “critical apparatus”. 2. The “critical edition” in some academic disciplines aims to reconstruct the most authentic version of a text. In Uigur philology this is not practicable, and in this field “critical edition” is another term for “diplomatic edition with correction of evident errors”. 3. The “compiling edition” as it is called, apparently was first put into practice in Middle Iranian Studies. The “compiling edition” is an edition made up of fragments from different manuscripts. The present study gives an account of the risks which this method involves.

KEY WORDS

Old Turkish (Uigurish), methods of editing, diplomatic edition, critical edition, “compiling edition”.

1. „Dokümanal yayım“

Uygurca çalışmaları başladığı zaman araştırmacıların Uygurlara ait metinler hakkında pek bilgileri yoktu. Turfan kazılarında bulunan metinler ekseriyetle fragmanlar şeklinde idi. Özellikle Maniheist eserlerden kopan fragmanların hangi kitaba ait olduğu belli değildi. Bu yüzden Maniheist metinler Albert von Le Coq tarafından düzeltilmeden ve hiçbir ekleme yapılmadan, hatta kısmen açıklama bile yapılmadan orijinal yazıdan okunduğu gibi neşredildi.¹ Bu türden metinlere doküman olarak bakıldığı için „dokümanal yayım“ (Alm. „diplomatische Edition“) olarak bilinen yöntemle doküman şeklinde yayımlandılar. Bu yayım şekli özellikle bir eserin tek bir nüshası olduğu durumlarda bugün de geçerlidir. Mesela hâlihazırda Uygur edebiyatının en kapsamlı metinlerinden olan Xuanzang biyografisi bu şekilde neşredilmektedir.² Bir metnin birden fazla nüshası olduğu durumlarda da dokümanal basım bazen tercih edilmiştir.

Bir metnin farklı nüshaları arasında hangi nüshanın orijinal metne daha yakın olduğunu tespit etmek zordur, bazen de hiç mümkün değildir³. Bu yüzden bir eserin farklı nüshalarının eşit değerde olduğu kabul edilir. Bu durumda eserin en kapsamlı metni „rehberlik eden metin“ ya da „rehber metin“ (Alm. „Leittext“) olarak kabul edilir ve „dokümanal yayım“ şeklinde yayımlanır. Diğer nüshalardaki farklılıklar varyasyon olarak dipnotlarda gösterilir.

Eğer insan bir nüshanın diğer bir nüshadan daha „otantik“ olduğunu biliyorsa bile, daha az „otantik“ olan bir nüshayı „rehber metin“ olarak kabul edebilir ve daha „otantik“ olan metnin varyantları dipnotlarda gösterilebilir. Jens Wilkens Altun Yaruk'un 3. bölümünü yayımladığı çalışmasında („Berliner Turfantexte XXI“)⁴ bu yöntemi izledi. Altun Yaruk'un Berlin yazmalarının bu metnin daha „otantik“ bir versiyonu olduğu kesindir. Altun Yaruk'un Petersburg yazması ise metnin daha geç bir döneme ait şeklidir. Berlin yazmaları, fragmanlar şeklinde olduğundan dolayı ve Petersburg metni çok daha kapsamlı olduğu için Petersburg metni „rehber metin“ olarak seçilir ve Berlin yazmalarındaki daha „otantik“ olan okuyuşlar dipnotlara alınır. Zekine Özertural da Huastuaniff'in çıkmak üzere olan yeni yayımında bu metodu kullandı. Huastuaniff'in Asmussen⁵ tarafından „rehber metin“ olarak seçilen Londra tomanı Berlin fragmanları ile karşılaştırıldığı zaman burada da Berlin metinlerinin açık bir şekilde daha „otantik“ olduğunu görüyoruz.

¹ Le Coq 1912 ve bu neşriyatın devamı olan iki kitap. Le Coq (1912) Özertural (2008) tarafından yeniden neşredildi.

² Örnek olarak bk. Mirsultan 2010.

³ İkinci bölüme bk.

⁴ Wilkens 2001.

⁵ Asmussen 1965.

Eğer bir metnin iki nüshası birbirinden çok farklı ise, bu nüshalar nüsha olarak değil iki ayrı metin (Alm. „Rezension“) olarak kabul edilir ve bu metinlerin, ayrı ayrı yayımlanması gerekir. Säkiz Yükmäk Yaruk'un fragmanları iki ayrı versiyona ait olduğu için Oda Juten bunları yan yana ve ayrı ayrı metinler şeklinde neşretti.⁶ Daha önce Ligeti⁷ bu eserin iki ayrı başlığı olduğunu tespit etmişti. Maitrisimit isimli büyük Uygurca eserin de iki versiyonu araştırmacılar tarafından iki ayrı kitap şeklinde yayımlandı.⁸

2. „Tenkitli yayım“

2.1 Terim olarak „tenkitli yayım“

„Tenkitli yayım“ (Alm. „Kritische Edition“) kavramı ile bir metnin asıl metninin, yani yazarın kendi yazdığı metin („orijinal metin“) ile aynı olan ya da ona yakın olan metnin kurulması anlatılmak isteniyor. Turfan metinleri söz konusu olduğunda ise, bu anlamdaki „tenkitli yayım“ metodu kullanılamaz. Altun Yaruk Sudur'un 3. kitabını neşreden Jens Wilkens bu yöntemi kullanmadı. Wilkens „tenkitli yayım“ yöntemini kullanmamasının sebeplerini şu şekilde izah ediyor (2001:9): 1. Metnin en eski versiyonunu oluşturan Berlin yazmaları üçüncü kitabın nisbeten küçük bir kısmını ihtiva eder. Daha geç bir döneme ait olan Petersburg nüshasında ise üçüncü kitabın bütünü korunmuştur. 2. Aynı metni ihtiva eden birkaç tane Berlin fragmanı varsa, onların arasında da imla farkları vardır. 3. Bazı yerlerde Petersburg nüshasındaki okuyuşlar Berlin yazmalarındaki okuyuşlardan daha iyidir.

„Tenkitli yayım“ yöntemini Turfan filolojisinde kullanmamak için Wilkens'in söylediği sebeplerin yanısıra prensip itibarıyla daha genel ve daha önemli nedenler vardır. Çince metinlerin Hintçe asılları ile ilgili olarak „orijinal“ kavramına çoktan beri şüphe ile bakılıyor. Çünkü Çince metinler, Hintçe'den çevrildiği zaman Hintçe metinlerin bugün elimizde olmayan ya da bilinmeyen bir çok versiyonu vardı.⁹ Müstensihler istinsah ettikleri zaman o metnin yeni versiyonunu yaratmış oldular. Yeni yaratılan Hintçe metni yeniden istinsah eden bir müstensih bunu yaparken metnin üçüncü versiyonunu yaratmış oldu.¹⁰ Sadece çok sayıda versiyonun olması bile metnin soyağacını yapmayı ve orijinal versiyonu bulmayı çok zorlaştırır.¹¹ Olayı güçleştiren çok sık rastlanan sebeplerden biri de müstensihnin iki (ya da daha fazla)

⁶ Bk. Oda (2010: I 87-172).

⁷ Ligeti (1971: 318).

⁸ Tekin 1980 ve Geng Shimin / Klimkeit 1988.

⁹ Bk. Lehnert (1999:15-19).

¹⁰ Maas (2010: 66).

¹¹ Maas (2010: 52).

versiyon kullanmasıdır. Bazı araştırmacılar bu yüzden bu tür metinlerin soyağacını yapmanın bir anlamı olup olmadığı konusunda şüphe ederler.¹² Bu durum Uygurca metinlerin Çince'leri için de geçerlidir. Yukarıda belirttiğimiz gibi ET. Säkiz Yükmäk Yaruk'un fragmanları iki ayrı başlığı olan iki ayrı versiyona aittir. Bu iki versiyondan her birinin yine iki ayrı versiyonu vardır. O halde Uygurca metnin dört farklı şekli mevcuttur. Bu metin galiba Çince'den iki kere tercüme edilmiştir. Bu yüzden iki ayrı başlığı vardır. Başka bir deyişle metnin aslında iki varyantı vardır. Sonradan müstensihler bunları istinsah ederken yine ikişer tane farklı varyantları ortaya çıkmıştır. ET. Xuanzang biyografisinin Çincesi ("Cien Biyografisi") de kesin olarak belirlenemez. Bizim Huili ve Yancong'un Çince „Cien Biyografisi“ adıyla tanıdığımız eseri de bir bütün olarak kaleme alınmadı. Bu yüzden tek bir "Cien Biyografisi"nden bahsedilemez. Bu eserin elimizdeki versiyonları uzun yıllar boyunca genişletilerek büyütülmüş eserlerdir.¹³ Xuanzang biyografisinin Uygurca çevirisi (Pekin, Paris ve Petersburg yazması) "Cien Biyografisi"nin bugün bilinen bir versiyonuna geri gitmez. Hakan Aydemir, Xuanzang biyografisinin 9. bölümünün bugün elimizde bulunan Çince versiyonların hiçbirine uymadığını tespit etti ve bu bölümün bugün bilinmeyen daha kısa Çince orijinal bir versiyona geri gitmesi gerektiği sonucuna vardı.¹⁴

Yukarıda tanımlanan metin yayımlama metodu ("tenkitli yayım"), Turfan metinlerinin yayımlanmasında kullanılamaz. Tam tersine, Werner Sundermann'ın 1991'de ifade ettiği gibi Turfan metinleriyle uğraşan filoloji alanının „kendine uygun yolu takip etmesi gerekir“¹⁵. Bu yol ise iki yöntemden ibarettir: 1. dokümanal yayım, 2. birleştirilmiş yayım.

2.2 Günlük konuşmada "tenkitli yayım"

"Tenkit" sözcüğü Uygurca çalışmalarında yukarıda bahsettiğimiz anlamdan biraz farklı anlamda da kullanılır. Peter Zieme, Altun Yaruk'un birinci kitabını yayımladığı çalışmasının ("Berliner Turfantexte XVIII") girişinde¹⁶ kendi yayımından bahsederken „kritische Edition“, yani „tenkitli yayım“ terimini kullanıyor. Gerçekten bu çalışmanın büyük bir kısmı¹⁷ metot bakımından yukarıda zikrettiğimiz Wilkens'in çalışmasına

¹² Maas (2010: 67).

¹³ Mayer (1992: 58-59).

¹⁴ Aydemir (2010: 38-39).

¹⁵ Sundermann (1991: 109).

¹⁶ Zieme (1996: 5). Zieme başka bir yazıda, Maitrisimit'in gelecekte yapılacak metin edisyonu ile ilgili olarak „bütün yazmaların tenkitli yayım“ından („kritische Gesamtedition“) bahsediyor (krş. Berlin-Brandenburgische Akademie der Wiss., Berichte und Abhandlungen 9. Berlin 2002: 210). Bu edisyonu hazırlayan Jens Peter Laut'un söylediğine göre öyle bir plan yok.

¹⁷ Yani Zieme'nin eserinde Petersburg yazmasını rehber metin olarak kullandığı bölüm.

benziyor. Oysa metnin Petersburg yazmasının temel alındığı bölümler (1082-1272. satırlar ile 1343-1404. satırlar) bir nevi dokümansal yayım olarak adlandırılabilir. Mamafih Zieme'nin çalışmasının „tenkitli“ denilebilecek bir tarafı da vardır: Berlin yazmaları arasında eğer paralel bir metin yoksa, Zieme Petersburg nüshasında yanlış okunan bir sözcüğü düzelterek kendi tahmini okuyuşunu eserinde Petersburg nüshasında yanlış sözcüğün olduğu yere yazıyor.¹⁸

Wilkens'in bahsettiğimiz çalışmasında da aynı şeyi görüyoruz: Wilkens de Petersburg nüshasını „rehber yazma“ (Alm. „Leithandschrift“) olarak alıyor. Fakat bu metni tamamen takip etmiyor. Tam tersine, arasına metnin Berlin yazmalarından doğru olduğu kesin olan, Petersburg nüshasına göre daha iyi okuyuşları tercih edip metnine alıyor. Örneğin Wilkens, çalışmasının 0298. satırında yanlış yazılmış olan *tep* sözcüğünün yerine Berlin yazması B 1'den sözcüğün doğru şekli olan *tüpf*'ü koyuyor¹⁹. Petersburg metnindeki muhtemel eksiklikler Wilkens'in çalışmasında sivri uçlu ayraç (< >) içinde tamamlanmıştır. Örneğin bu çalışmanın 0751. satırında Berlin yazması B 33'te < *ävrilincsiz yerdäki könjülüg* > söz öbeği alınmıştır²⁰. Wilkens, Petersburg metninde yanlışlıkla fazla yazılan unsurları kavisli ayraç ({ }) içine koyuyor. Örneğin 0749. satırda *könjüllüg* sözcüğündeki fazla yazılmış olan *l* harfini bu şekilde gösteriyor²¹. Bu çalışmanın bazı yerlerinde metin daha çok „tenkitli yayım“ niteliğindedir. Örneğin yazarın Petersburg metnindeki *bulurlar* şeklini bir Berlin yazmasına göre *bilirler* olarak düzelttiği 0079., 0153. ve 0272. satırlar öyledir. *Bilirler* okuyuşu *bulurlar* okuyuşuna göre o satırlarda „daha zor“ olan okuyuştur. Filologların eski bir deyimine göre „daha zor olan okuyuş doğru okuyuştur“²². İnsan herhâlde Petersburg yazmasının yazarının burada neden üç defa *bulurlar* yazdığını anlayabilir. Bu okuyuşun bu kontekste daha kolay anlaşılır bir anlamı vardır. Aynı şekilde Wilkens²³, Petersburg metnindeki yanlış ve anlamsız *york* sözcüğünü metnin Çincesine göre *yaruk* olarak düzeltiyor. Yazarın bu yöntemi „tenkitli yayım“a doğru gidiyor.

İnsan bu iki çalışma ile, yani kısmen „Berliner Turfantexte XVIII“ ve „Berliner Turfantexte XXI“ ile, Uygur filolojisinin yönünün belirlendiği kanısına vanyor: Az miktarda metin kritiğini içeren „dokümansal“ yayımlar. Kritiğin amacı metnin orijinal şeklini yeniden kurmaya çalışmak değil, tam tersine ispatlanabilir hataları ortadan kaldırmaktır.

¹⁸ Bk. Zieme (1996: 158, 392. dipnot; 160, 398. dipnot; 178, 412. dipnot vs.)

¹⁹ Krş. BT XXI 0298. satırın dipnotu. Buna benzer düzeltmeler aynı eserde 0065. satır (*üzülsiz*) vs.'de de görülür.

²⁰ Buna benzer düzeltmeler aynı eserde 0173. satır (*bölünmiş*), 0208. satır (*sansar*) satırlar vs.'de de vardır.

²¹ Buna benzer bir düzeltme aynı eserde 0243. satırda (*kö{ç}lök*) görülür.

²² Bunun Latincesi: *Lectio difficilior recta est*.

²³ Wilkens (2001: 115, 0177. satır).

3. „Birleştirilmiş yayım“

3.1 Teriminin niteliği

„Birleştirilmiş yayım“ metodu eski yazmaların yayımlanmasında kesinlikle kullanışlı bir metod olabilir. Ancak bu metodun yönemsiz ve pratikte kullanılamaz yayımlara sebep olmaması gerekir. Turfan metinlerinin yayım tekniğinden bahsedecek olursak İran dilleri uzmanları Turfan filolojisine öncülük ettiler. Werner Sundermann 1991’de yayımladığı bu konuda rehberlik eden makalesinde²⁴ küçük parçalardan oluşan Maniheistlere ait bir edebiyat eserinin yeniden nasıl kurulabileceğini gösteriyor. Yukarıda üzerinde konuştuğumuz bir „rehber metin“ (Alm. „Leittext“) ile çalışmak bu tür eserlerde, yani Orta İrancı Maniheist metinlerde genellikle mümkün değildir. Eğer bir metnin birden çok nüshası varsa bile bu nüshaların hiçbiri tam metni ihtiva etmiyor. Tam metni ihtiva etmek şöyle dursun genellikle metnin yarısını bile ihtiva etmiyor. Burada bahsettiğimiz „birleştirmek“²⁵ sözü şu anlamdadır: Bir metnin çeşitli parçalarının hangi nüshadan alındığını belirterek ya da belirtmeden farklı nüshalardan bir metin kurmak. „Birleştirilmiş yayım“ terimi ile yırtılmış bir yaprağın parçalarını yeniden birleştirmek kastedilmiyor.

3.2 Turfan araştırmalarında birleştirilmiş yayım

3.2.1 İran filolojisinde birleştirilmiş yayım

Bu yöntemin temel şartı gerçekten var olan metin malzemelerinin temiz bir dokümantasyonudur, yani dokümansal bir yayımdır. Werner Sundermann „Sermon vom Licht-Nous“ adlı kitabında²⁶ bize bu konuda örnek alınacak şekli gösterdi: Paralel nüshaların metinleri „partisyon“ şeklinde alt alta konular. Bu durumda insan çeşitli nüshalarda gerçekten metinlerin tamamen aynı olup olmadığını ya da farklı olan unsurları bir bakışta görüyor. Werner Sundermann için „birleştirilmiş“ metnin amacı Maniheistlerin kaybolan edebiyat eserlerinin ana metnini yeniden kurmaktır.²⁷ „Sermon vom Licht-Nous“ adlı eserinin „birleştirilmesi“nde Sundermann şanslıydı, çünkü Çince paralel bir versiyonun olması ona yardım etti. Böyle bir paralel metin olmadan „birleştirilmiş“ yayımın oluşturulması elbette çok zordur. Eğer sadece tek bir paralel metin varsa, bu yazara daha çok yardım eder. Eğer birden fazla paralel metin varsa, bu bizim aşağıda üzerinde konuşmaya devam edeceğimiz problemlere yol açar.

²⁴ Sundermann 1991.

²⁵ Alm. „kompilieren“.

²⁶ Sundermann (1992: 46-61).

²⁷ Sundermann (1991: 109).

3.2.2 Türkolojide birleştirilmiş yayım

Filologlar Turfan araştırmalarının erken dönemlerinde filolojik titizliğe fazla özen göstermediler, çünkü incelenmesi gereken malzeme çok fazla idi. Araştırmacıların amacı bu malzemeyi en kısa zamanda bir şekilde tanıtmak idi. Willi Bang - Annemarie v. Gabain - Rachmatî'nin Uygurca „Säkiz yükmäk yaruk sudur“unun edisyonu²⁸ sadece bu şekilde açıklanabilir. Bu edisyonda Uygurca sutranın Londra tomanı “rehber metin” olarak kullanılır. Fakat metnin ilk 26 satırı Londra tomanında bulunmaz. Bu satırlar, Berlin yazması B 1'de mevcuttur. Ancak B 1'de çok sayıda boşluklar olduğu için editörler bu boşlukları Berlin yazmalarından B 2, B 4 vb.'ne göre tamamlamıştır.²⁹ Sadece iki boşluğun hangi Berlin yazmasından tamamlandığı belirtilmiş,³⁰ diğer boşlukların hangi yazmaya göre doldurulduğu belirtilmemiştir. İlk 26 satırdan sonraki metin Londra tomanına göre yayımlanmıştır. Oradaki bir dipnotta şöyle bir açıklama bulunur: „L [1-72 satırlar]’da bulunan boşluklar çoğunlukla [nereden alındığı] zikredilmeden diğer [Berlin] fragmanlarından tamamlanmıştır“³¹. Bu yüzden bu satırlar orijinal yazmalardan kontrol edilmeden alıntılanamaz. 72. satırdan sonra eğer Londra tomanında editörlerin beğenmediği bir sözcük varsa bunu (genellikle Berlin yazmalarından) „daha iyi“ bir sözcükle değiştirdiler ve aldıkları yeri her sözcükte bildirdiler. Buna rağmen orijinal yazmalara bakmadan 73-466. satırlardan da alıntı yapılamaz, çünkü hemen kitabın girişinde³² şu cümleyi okuyoruz: „Biz Londra tomanının metnini standartlaştırdık, yani her çeşit kısaltmayı tam olarak yazdık ve her yere [Uygurların] gerçekten telaffuz ettiği harfleri yerleştirdik“. Ligeti³³ daha 1971 yılında Bang – v. Gabain – Rachmatî'nin edisyonundaki eksikliklere işaret etmişti ve şu sonuca varmıştı: „Bang tarafından sunulan şekliyle *Säkiz yükmäk yaruk*’un, bu eserin bu tarzda daha önce hiç var olmayan yeni bir nüshası olduğu“ tespit edilebilir³⁴. O halde bu bir „birleştirilmiş yayım“dır, ama o zaman da böyle bir edisyon yönteminin lazım ve mümkün olup olmadığını düşünmeden yapılmış bir „birleştirilmiş yayım“dır. O dönemde bazı açılardan „birleştirilmiş yayım“ yöntemini hatırlatan başka Berlin metinlerinin yayımlarında da aynı şekilde serbestçe³⁵ hareket edildiği gözlemleniyor.

²⁸ Bang - v. Gabain - Rachmatî 1934.

²⁹ Bk. Bang - v. Gabain - Rachmatî (1934: 14, 01-026. satırların dipnotu).

³⁰ Bk. Bang - v. Gabain - Rachmatî (1934: 14, 011a satırının dipnotu, 16. sayfa, 023. satırın dipnotu).

³¹ Bk. Bang - v. Gabain - Rachmatî (1934: 16, 1-72. satırların dipnotu).

³² Bang - v. Gabain - Rachmatî (1934: 3).

³³ Ligeti (1971: 294-295).

³⁴ Ligeti (1971: 295).

³⁵ Rachmatî, „Türkische Turfantexte VII“de metinden bazı cümleleri atıp bazılarını bırakmıştır.

„Birleştirilmiş yayım“ metodunun teorik açıdan kuruluşu galiba Werner Sundermann'ın yukarıda sözünü ettiğimiz 1991'de yayımladığı makaleye dayanır ve Uygur filolojisinde ilk büyük „birleştirilmiş“ edisyon Bang - v. Gabain - Rachmatı'nın „Türkische Turfantexte VI“'inden sonra Peter Zieme'nin 2000 yılında „Berliner Turfantexte XX“ olarak yayımladığı Vimalakīrtinirdeśa-sūtra'nın edisyonudur. Bu kitaba tanıtma yazarların (Ablet Semet ve Jens Wilkens) doğru olarak fark ettikleri gibi bu edisyon bu konuda „öncü bir eser“dir. Fakat tanıtmaçıların bu sözünü sayfalar dolusu bir düzeltme listesi takip ediyor. Bu liste de bu yöntemle yapılan bir edisyonun güçlüklerinin ve sıkıntılarının bir işaretidir.

3.3 Birleştirilmiş yayımın güçlükleri

3.3.1 „Ana metin“i belirlemedeki problemler

Vimalakīrtinirdeśa-sūtra'da „teknik açıklamalar“ bölümünde şöyle yazıyor: „Ana metin olarak her defasında en iyi korunmuş olan metin parçası seçildi“³⁶. „En iyi korunmuş olan“ parçanın hangisi olduğuna tabii ki metni çalışan kişi karar verir. Ancak daha eserin başında ilk yedi satırı için yazar başka ve daha iyi bir karar verebilirdi. Yazar U 1809c no'lu fragmanın ön yüzünü ana metin olarak seçer ve şöyle bir metin ortaya çıkar³⁷:

- 0001 01 [... a]m[ra]v[an atlıg yemişliktä]
 0002 02 [ulug] toyn b[irlä ...]
 0003 03 [bar ärt]i „ üç tümän iki min
 0004 04 [bilgä bilig]lig³⁸ bodis(a)t(a)vlar
 0005 05 [ba]r ärdi „olar ymä kamağka [alkuka]³⁹
 0006 06 bilsikmiş ulug bilgä bilig[ig]
 0007 07 ürk[eč⁴⁰ üd]dınbärü bodis(a)t(a)v ...

Yazar bu metni şöyle tercüme etmiştir: “(01-03) [Bir gün Buda Vaiśālī'deki

³⁶ Zieme (2000: 67).

³⁷ U 2379 ön yüz'den alınan tamamlamaları italik olarak, tahmini tamamlamaları köşeli ayraç içinde gösteriyoruz.

³⁸ Zieme (2000:36)'daki transliterasyonun 04. satırında: []k' pvdystv [] harfleri okunur. Tıpkıbaşındaki 4. satırın başında görünen sözcüğün [my]nk olarak okunması mümkündür.

³⁹ Yazar, U 2379 no'lu fragmanın ön yüz 04. satırının sonunda bir sözcüğün eksik olduğunu düşünüyor. Eğer öyle olsaydı 03. satırın sonunda da bir sözcüğün eksik olması gerekirdi.

⁴⁰ Burada transliterasyona göre metni ürk[eč ... olarak tamamlıyoruz, Bk. Zieme (2000: 59). Bunun transkripsiyonu ise (ü[rkeč ...) yanlıştır, bk. (Zieme 2000: 68).

Ä]m[ra]v[ana adlı ormanda säkiz bin önemli] rahiplerle bera[ber bulunuyordu. (03-05) Otuz [iki bin bil]ge bodisatva[lar] (da oraday)dı. (05-07) Onlar da herkesçe tanınmıştı. Onlar büyük hikmet sahibi idiler. Onlar en [eski zaman]dan beri bodisatva idiler.”

U 2379 no’lu fragman “ana metin” olarak seçilirse çok farklı ve daha doğru bir metin ortaya çıkar⁴¹:

- 0001 01 [... .. säkiz] m[i]r⁴² [... ..]
 0002 02 arhant toyın t[er]in kuvrag-⁴³
 0003 03 lar⁴⁴ üç tümän iki miñ
 0004 04 bodis(a)t(a)vlar birlä y(a)rılıkayur⁴⁵
 0005 05 ärti „olar ymä kamağka
 0006 06 bilsikmiş ulug bilgä bilig[ig]
 0007 07 ürk[eç sö]dinbärü bodis(a)t(a)v [...]

„(01-03) [Buda säkiz] bin ... Arhat rahiplerin c[emaati (Hend.)] ve otuz iki bin (04-05) bodisatva’larla birlikte ... bulunuyordu. (05-07) Onlar herkesçe tanınmış yüce, bilgi ve en eski [zaman]dan beri bodisatva [olan] ...”.

„Berliner Turfantexte XX“de olduğu gibi ana metnin yanlış seçilmesi metnin yanlış kurulmasına ve yanlış doldurmalara sebep olur. Burada U 1809c (ön yüz) ve U 2379 (ön yüz) no’lu fragmanların her ikisi de aynı Çince metinden Uygurcaya tercüme edilmiştir. Bu metinlerin farklı metinlerden tercüme edildiğini düşünmek için hiç bir sebep yoktur. Bu fragmanlar bozulmadan önce her iki fragmandaki Uygurca metin de aynı idi. Ancak U 2379 no’lu fragmandan daha bozuk olan U 1809c no’lu fragmanın yazar tarafından ana metin olarak alınması Uygurca orijinal metinden çok farklı bir metin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

⁴¹ U 1809c ön yüzden alınan tamamlamaları italik olarak, tahmini tamamlamaları köşeli ayraç içinde gösteriyoruz.

⁴² Bu satırdaki tamamlama yukarıda zikredilen Ablet Semet ve Jens Wilkens tarafından yazılmış olan tanıtıma göre yapılmıştır (2003/2004: 275).

⁴³ U 1809c no’lu fragmanın ön yüz 02. satırının sonunda görünen harfin kalıntısının <p> harfinin başı değil, tam tersine <t> harfinin „karnı“ olması muhtemeldir. U 2379 no’lu fragmanda bu harf çok net görünür („Berliner Turfantexte XX“ 59. sayfada doğru, 68. sayfada, 64. dipnotta ise yanlıştır). Buna göre 2. satırda *birlä* yerine *terin* okunması gerekir.

⁴⁴ U 1809c no’lu fragmanın ön yüz 03. satırı: .../y. Bu <y> harfinin sağ tarafında ince bir çizgi görünür, galiba bu çizgi satırlar arasındaki bir düzeltmeyi gösteriyor.

⁴⁵ *Yarlıka-* fiili burada HT V 2427’de de olduğu gibi “bulunmak” anlamındadır.

3.3.2 Bir metnin çeşitli versiyonlarının birleştirilmesinden kaynaklanan anlamsız cümleler

Bunun yanı sıra yazarın birleştirdiği iki fragmanın Çince orijinalinin farklı olması da söz konusu olabilir. Bu paragrafta bu konuyu açıklamak istiyoruz. Birbirine uymayan aynı Uygurca metnin farklı iki versiyonunun birleştirilmesinden manasız cümleler ortaya çıkabilir.

3.3.2.1 G. Hazai ve P. Zieme'nin 1971 yılında „Berliner Turfantexte I“⁴⁶ adında yayımladıkları Vajracchedikā-sūtra metnlerinin B 52-55. satırlarında şu cümleyi okuyoruz:

... tözi üç : buşi ärür : kaltı t(a)var buşi nom buşi korkınçsız köñül
buşi ymä : ...

Bu cümlelerin çevirisi şöyledir: „ ... onun aslı üç sadakadır, yani maddi sadaka, öğreti sadakası ve korkusuzluk sadakası“. Hazai ve Zieme'nin çalıştığı metinler 2010 yılında „Berliner Turfantexte XXVIII“de⁴⁷ Abdurishid Yakup tarafından yeniden yayımlandı. Bu edisyonda Hazai ve Zieme'nin metinleri içeriği bu metinlerle aynı olan birkaç yeni fragman ile birleştirildi. Bu eserin C 066-069. satırlarında şu „birleştirilmiş“ metin yer alır:

... tözi üç : buşi ärür : kaltı t(a)var buşi nom buşi korkınçsız köñül buşi nom buşi ymä : ...

Bu cümleyi de „ ... onun aslı üç sadakadır, yani maddi sadaka, öğreti sadakası, korkusuzluk sadakası ve öğreti sadakası“ olarak tercüme edebiliriz. Elimizdeki metin üç türlü *buşi*'den yani Uygur budizminde klasik olan, her zaman aynı şekilde sıralanan üç sadakadan bahsediyor: *t(a)var buşi* „mal sadakası“, *nom buşi* „öğreti sadakası“ ve *korkınçsız köñül buşi* „korkusuzluk sadakası“⁴⁸. Hazai-Zieme'nin neşrettikleri *U 9021 no'lu yazmada da bu üç sadaka aynı şekilde sıralanıyor. Mainz 823d no'lu yazmada ise bu sıralama farklıdır ve *nom buşi* sıralamanın en sonunda gelir. Metin bozuk olduğundan dolayı ikinci sırada yer alan sadakadan çok az bir iz kalmıştır. Yalnız üçüncü sırada bulunan *nom buşi* metinde tamamen korunmuş ve Yakup'un yayınında yanlış bir şekilde dördüncü bir sadaka olarak „birleştirilmiş metin“e dâhil edilmiştir.

⁴⁶ Hazai / Zieme 1971

⁴⁷ Yakup 2010.

⁴⁸ Bu kavramın izahı için bk. Lehnert (1999: 207).

3.3.2.2 Bunun ikinci bir örneğini de yine „Berliner Turfantexte XXVIII“de⁴⁹ buluyoruz. Burada „Berliner Turfantexte I“⁵⁰ A² 37-38. satırlarda yayımlanmış olan U 4796 no’lu blokbaskı metin Mainz 731 ve U 5780 no’lu yazmalar ile birleştirilir. U 4796 no’lu blokbaskıdaki metin biraz hatalıdır: *Ötünürbiz ken üdtäki yalañokların tözin* (oku: *tözünün*) *bo bitigtä körüp ...* „gelecek zamandaki insanların soylularından [ellerinde bulunan] bu nüshaya bakmalarını ... rica ediyoruz“. Buradaki *tözin* sözcüğünün *tözünün* olması gerekirdi. Bu cümle epey bozuk olan Mainz 731 ve U 5780 no’lu yazmalarda da bulunur. Fakat *tözünün* kelimesi bu iki yazmada hatasız yazılmıştır ve çok iyi okunabilir. Buna karşı U 4463 no’lu yazmada aşağıdaki metni okuyoruz: *Ötünürbiz ken üdtäki yalañoklar nomnuñ [tözin] bo bitigtä körüp ...* „rica ediyoruz: gelecek zamandaki insanlar [bu] öğretti metninin orijinal metnini [ellerinde bulunan] bu nüshadan kontrol edip ...“. Bu yazmada *yalañokların tözin* (oku: *tözünün*) söz öbeği yerine *nomnuñ [tözin]* ibaresini görüyoruz. „Berliner Turfantexte XXVIII“ B 089-090. satırlardaki „birleştirilmiş“ metin şöyledir:

Ötünürbiz ken üdtäki yalañoklar nomnuñ tözünün bo bitigtä körüp ... „we beg future persons to see the noble(ness) of the doctrine in this book ...“. Bu cümleyi Türkçeye şöyle tercüme edebiliriz: „Gelecekteki insanlardan öğretinin soyluluğunu bu kitapta görmelerini ... rica ediyoruz“. Burada *nomnuñ* sözcüğü U 4463 no’lu yazmadan, *tözün* sözcüğü ise Mainz 731 ve U 5780 no’lu yazmalardan alınmıştır. Aynı metnin iki farklı versiyonunun yanlış bir şekilde birleştirilmesinden “Berliner Turfantexte XXVIII”deki anlamsız metin ortaya çıkmıştır.

3.3.3 Bir metnin çeşitli versiyonlarının birleştirilmesiyle ortaya çıkan ve gramere uymayan cümleler

Şu ana kadar verdiğimiz örneklerde, iki metnin birleştirilmesinden ortaya çıkan anlamsız metinleri gösterdik. Bu örneklerde metin anlamsız ve yanlış, ama gramer olarak doğrudur. Bunun yanısıra birbirine uymayan iki versiyonun birleştirilmesinden gramere aykırı cümleler de ortaya çıkabilir. İki fragmanın birbirine ait olmadığı kesin olduğunda bile metin ve metnin tercümesi birbirini takip eden kesintisiz bir metin gibi okuyucuya sunulur.

3.3.3.1 “Altun Yaruk”un birinci bölümünün yayımında (“Berliner Turfantexte XVIII”) 0420-0421. satırlarda böyle bir örnek buluyoruz. 0420. satır, B 14 no’lu yazmadan alınan şu cümle ile başlıyor: *kinlär birök bo [nomug äšidsär t]ıñlasar [,] öt[rü]///* ///. Bu cümlemin devamı yazara göre B 4 no’lu yazmadaki */// yänä adımları ///* sözcükleriyle başlayan cümle olması gerekir. Yazar bir dipnotunda şöyle diyor: „0422 no’lu satır 0427 no’lu satıra denk gelir“. Yani buna göre bu iki metin parçası direkt

⁴⁹ Yakup 2010.

⁵⁰ Hazai / Zieme 1971.

olarak birbirine aittir ve şöyle tercüme edilmiştir: „Şimdi, bu Sūtra’yı kim işitirse, kim dinlerse, sonra (onu) başkalarına [ayrıntılı olarak anlatsa] ...“. Ancak bu iki metin parçası yazarın söylediği gibi birbirine ait değildir. Buradaki *admları* sözcüğü „anlatmak“ anlamındaki bir fiilin datif ekini alan nesnesi olamaz. Fakat yazmada tam olarak okunamayan bir cümlelerin öznesi olma ihtimali vardır.

3.3.3.2 „Birleştirilmiş metin“ yapma yöntemlerinden bir tanesi de „kesme“ metodudur. Bu metottan da gramere uygun olmayan cümleler ortaya çıkabilir. Tıpkı „Berliner Turfantexte XXVIII“ C 191-192. satırlarda yayımlanmış olan metin gibi. Buradaki metin ve tercümesi şöyledir:

C 191 *ärdiniläriḡ toṣ[ḡurup üç miḡ]* C 192 *uluḡ miḡ yertinč[ü]ḡ ...* „[If] one fills the [three thousand] Great thousand world with jewels ...“. Bunun Türkçe tercümesi şöyledir: „[Eğer] birisi [üç bin] Büyük Bin dünyayı mücevherlerle doldurursa ...“.

Yazarın verdiği cümlelerin gramere uymadığını görüyoruz: *toṣḡur-* „doldurmak“ fiili birisinin doldurduğu nesneyi (*yertinčüḡ*) belirtme durumu eki ile isteyen bir fiildir. O nesnenin ne ile doldurulduğu (*ärdinilär*) *üzä* sözcüğü ile ya da sözcüğün araç durumu eki ile cümleye dâhil edilir. C 191. satırdan önce yazarın işaret etmediği bir boşluk vardır. C 191. satırdaki belirtme durumu ekini (*ärdiniläriḡ*) gerektiren fiili (örn.: *alıp* vb.) metnin bozuk olan C 191. satırdan önceki bir satırda aramak gerekir. Ama bu bozuk satıra „Berliner Turfantexte XXVIII“de hiçbir şekilde değinilmiyor.

3.3.3.3 Bu edisyonun C 181-182. satırında da gramere uymayan bir cümle buluyoruz. „Rehber metin“ (Ot. Ry 2410)’in ön yüzünün 5. satırında *ünsär wraktan okl...* ibaresi okunur. Tıpkıbasımdaki ve transliterasyondaki metin bu şekildedir. Ama bu metin transkripsiyonda C 182. satırda şöyledir: *ötsär wraktan ü[när altı törlüg adkanguluk kirlärtin]*. Burada „rehber metin“deki *ünsär* sözcüğü keyfi bir şekilde *ötsär* olarak değiştirilmiştir, çünkü başka bir fragmanda (U 2993), başka bir bağlamda, aşağıdaki metni görüyoruz: *ünär altı törlüg adkanguluk kirlärtin*. Sonuç olarak Yakup’un transkripsiyonunda yazdığı ve burada anlamsız olan *ötsär* sözcüğü metinde havada kalıyor. Burada Ligeti’den yukarıda yaptığımız alıntıyı⁵¹ biraz değiştirerek şu şekilde söyleyebiliriz: „Eserin bu şekilde hiç bir zaman var olmayan yeni bir versiyonu yaratılmıştır“.

3.3.4 Bir metnin çeşitli versiyonlarının birleştirilmesiyle ortaya çıkan anlamlı, gramere uygun, fakat buna rağmen yanlış cümleler

Uygurca metnin doğru gibi görüldüğü ama buna rağmen yanlış olan „birleştirilmiş metin“ler de vardır. „Berliner Turfantexte XXVIII“ B 301-303. satırlarda üç

⁵¹ Bk. bölüm 3.2.2.

fragmandan oluşan „birleştirilmiş metin“i buluyoruz⁵²:

B 301 birök in|çip ol

B 302 arhant a|rhant kutın bulYUkm(ä)n⁵³

B 303 tep sakın|sar

„... if that [*Arhat* thinks] like this, 'I have attained the state of an *Arhat*' ...". Bu cümlelerin Türkçe tercümesi şöyledir: „... eğer o Arhat, 'Arhatlık [derecesine] ulaştım' diye düşünürse ...“.

B 302 (= U 2036 arka yüz 04 + Mainz 124c arka yüz 07) no'lu satırdan sonra U 2036 no'lu fragmanda bir satır daha vardır. Bu satır 2036 no'lu fragmanın 5. satırındadır. Bu satır „Berliner Turfantexte XXVIII“de⁵⁴ transliterasyonda vardır ama transkripsiyonda yoktur.⁵⁵ İnsan bu satırın ilk anda unutulmuş olduğunu düşünebilir. Belki de isteyerek transkripsiyonda gösterilmemiş olabilir. Eğer bu satır transkripsiyonda gösterilseydi, her halükârda metnin bütünlüğünü bozardı ve bu iki fragmanın (U 2036 + Mainz 124c) metnini bu şekilde birleştirmenin yanlış olduğu aşikâr olardı.

3.4 Transliterasyonun ve transkripsiyonun bir arada verilmemesinden ayrılmasından kaynaklanan hatalar

Yukarıda da söylediğimiz gibi Werner Sundermann ilk olarak „birleştirilmiş yayım“ metodunun teorik temelini atmıştır. Sundermann bu yayım türünde kendi deyimiyle „kritik metin“in önemini vurguluyor ve „Sermon vom Licht-Nous“ adlı kitabında⁵⁶ bu „kritik metin“i büyük bir titizlikle hazırlıyor. Örneğin bir harfin sadece bir kısmı korunmuşsa o harfin hangi kısmının korunduğunu tam olarak tanımlıyor. Sundermann'ın eserinde aynı metni ihtiva eden satırlar alt alta monte edilmiştir. Bu şekilde okuyucu esas itibarıyla „birleştirilmiş metin“i kendisi de kurabilir. Tabii ki bu metod aynı şekilde yazarın da işini kolaylaştırır, çünkü yaptığı hataları hemen fark edebilir.

Berlin'deki Uygurca filologları Sundermann'ın metodunu takip etmediler. Onlar

⁵² Siyah = Mainz 124c arka yüz, *italik* = U 2036 arka yüz, altı çizili = Mainz 736 arka yüz.

⁵³ Burada transliterasyon ile transkripsiyon arasında bir fark vardır: *bulyukm(ä)n* sözcüğünün ekleri U 2036 no'lu fragmanda korunmamıştır. <yu>nun nereden geldiği belli değildir. Bundan sonraki <km(ä)n> ise galiba Mainz 124c no'lu fragmandaki <qm> (böyle!) harflerinden alınmış olabilir.

⁵⁴ Yakup 2010.

⁵⁵ „Berliner Turfantexte XXIII“teki buna benzeyen yöntemler için krş. Knüppel 2012 (baskıda).

⁵⁶ Sundermann (1992: 44-61).

birleştirilmiş yayımlarda birleştirilecek fragmanların transliterasyonlarını (Sundermann'a göre „kritik metin“) Sundermann gibi alt alta değil, yan yana koyuyorlar. Uygurca filologlarının bu noktada İranistleri takip etmemelerinin belki bir sebebi vardı: Sundermann'ın⁵⁷ da söylediği gibi Orta İranca Maniheist metinlerin kopyalarının varyasyonları çok azdır. Buna karşı Budist Uygur metinlerinin kopyalarının çok sayıda varyasyonları vardır. Bu durumda Uygurca filologlarının Sundermann'ın „partisyon“⁵⁸ metodunu takip etmeleri mümkün değildir. Bunun dışında „birleştirilmiş metin“ oluşturulurken dikkat edilmesi gereken bir husus daha vardır: Birleştirilen metnin transkripsiyonunu ve transliterasyonunu ayrı ayrı sayfalarda vermek gerekir. Bu durumda transkripsiyonu ve transliterasyonu kontrol etmek zordur. Bu nedenle „birleştirilmiş yayım“ metodu birçok hatanın ortaya çıkmasına sebep olur. Örneğin „Berliner Turfantexte XXVIII“⁵⁹ adlı kitaptaki Ot. Ry. 2410 no'lu fragmanın ön yüz 5. satırının transliterasyonu⁶⁰ şöyledir: *'wɣns'r 'yr'q't'n 'wqf/...* Bu cümlelerin transkripsiyonu (C 182. satırda) ise şöyledir: *ötsär wraktan ülnär...* Aynı fragmanın ön yüz 03. ve 04. satırları ve arka yüz 06. satırında da transkripsiyon transliterasyondan sapıyor. Bu türden önemli sapmalar SI Kr. II 37/1⁶¹, U 2997⁶² ve U 4796 no'lu⁶³ fragmanlarda da görülür. Bu yayının büyük fragmanlarının çoğunda transliterasyon ve transkripsiyon arasında sapmaların olduğunu iddia etmek belki yanlış olmaz. Birleştirilecek fragmanların transliterasyonunun alt alta değil, yan yana konulması ve aynı zamanda transkripsiyonun ve transliterasyonun ayrı sayfalarda verilmesi yanlışlıkları görmeye engel olur.

3.5 Ayraçların kullanması

Peter Zieme „Berliner Turfantexte XX“de⁶⁴ kendi yaptığı tamamlamaları ana metinden köşeli ayraç ([]) içerisinde göstererek ayırt ediyor. Eğer paralel metinler ana metni tamamlamak için ya da metinleri birleştirmek için kullanılırsa, o zaman paralel metinden alınan tamamlamalar köşeli ayraç içerisinde ve yazarın kendi tamamlamaları da kavisli ayraç ({ }) içerisinde gösterilir. Buna karşın Yakup, Zieme'nin kullandığı metoda gerektiği kadar dikkat etmemiştir. Bizim tespitlerimize göre C 179-184. satırlarda bulunan aşağıdaki sözcükler paralel metinler tarafından

⁵⁷ Sundermann (1991: 109).

⁵⁸ Krş. bölüm 3.2.1.

⁵⁹ Yakup 2010.

⁶⁰ Yakup (2010: 167).

⁶¹ Yakup (2010:43, A 036-051. satırlar).

⁶² Yakup (2010:180, C 544. satır).

⁶³ Yakup (2010:100, B 053-099. satırlar).

⁶⁴ Zieme 2000.

desteklenmiyor: *yarlık ürür* (C 179. satır), *takı* ve *atı* (C 180. satır), *nomug* (C 181. satır), *iki* ve *nomlarıg* (C 184. satır). O hâlde bu sözcükler de yazarın kendi eklemeleridir. Paralel metinlere göre yapılan tamamlamalar ve yazarın kendi tahminine göre yaptığı doldurmalar metinde karışmıştır. „Berliner Turfantexte XXVIII“den verdiğimiz bu örnekler bunun tek örneği değildir. Bu edisyonun başka yerlerinde tuhaf olan başka yayım metotları da görülür. Örneğin C 533-548. satırlarda iki fragman (U 2997 ve U 3601) birleştirilmiştir. Ancak hangi metin parçasının hangi fragmandan alındığı gösterilmemiştir. Başka bir deyişle buralarda ayrıçlar hiç kullanılmamıştır. C 399. satırda (U 2989 ve U 3283 no’lu fragmanlar) da aynı durumla karşılaşılıyor: Buradaki *bolur* sözcüğü U 3283 no’lu fragmandan alınmıştır, ama alındığı yer gösterilmemiştir. Ancak U 2989 no’lu fragmanda *bulur* sözcüğünün yerinde *bolar* sözcüğü bulunur. Eğer orijinal fragmana bakılmazsa *bolur* sözcüğünün U 2989’a ait olduğu düşünülebilir. Sözüün kıyası bu eserde „birleştirme“ metodunda bir metotsuzluk söz konusudur.

4. „Dokümansal yayım“ için sonsöz

Dilbilimsel açıdan „birleştirilmiş“ bir metinden istifade etmek için onu analiz etmek gerekir. Böyle bir metni analiz etmek için yazarın ne yaptığını anlamak lazımdır. İşte bunu anlamak çok zordur, hatta bir çok durumda hiç mümkün değildir. Öyle ki bunun gibi edisyonlardan Uygurca fragmanlara bakılmadan gönül rahatlığıyla alıntı yapılamaz. Eğer bizim 3.3.1. – 3.3.4. bölümlerde saydığımız problemlerden çok titiz bir çalışma metodu ile kaçınmak mümkünse de, farkında olmadan aynı metnin değişik versiyonlarını birleştirme tehlikesi her zaman söz konusu olabilir.

Son olarak Uygurca filolojisinde „birleştirilmiş yayım“ metodunun gerçekten lazım olup olmadığını sormak istiyoruz. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi bu yayım yöntemi Maniheiztlerin kaybolan edebî eserlerini yeniden oluşturmak için İran dilleri araştırmacıları tarafından geliştirildi. Buna karşı „birleştirilmiş yayım“ yöntemiyle yayımlanan Uygur metinlerinin Çinceleri çok iyi korunmuştur. Hatta bu Çince metinlerin bir kısmının Avrupa dillerinde tercümesi bulunur. Bu Çince metinlerin muhtevasını Uygurca tercümeleri aracılığıyla öğrenmek istemek burada söz konusu olamaz. Bunu öğrenmek isteyenler ya Çince metinlere ya da onların Avrupa dillerindeki tercümelerine bakabilirler. Uygurca metinlerin kıymeti ise her şeyden önce dil malzemesindedir. Bu dil malzemesini „birleştirilmiş yayım“ yöntemiyle temiz bir şekilde aksettirmek o kadar zor ise, o zaman birleştirme yöntemi bırakılıp dokümansal yayım yöntemi kullanılmalıdır. Çok zor olan, bin satırdan fazla metin içeren fragmanları temiz bir şekilde „birleştirmek“ çok zaman isteyen bir iştir. Eğer insanın o kadar çok zamanı yoksa, acele ile yapılan böyle bir edisyonun büyük bir bölümü resmen kullanılamaz durumda olabilir.

Vajracchedikā metinlerinden iyi korunmuş ve epey uzun olan metinleri açıklamaları çok iyi yapılmış dokümanal bir edisyonda yayımlamak yeterli olabilirdi. Paralel metinler de dokümanal yayım tarzında ait oldukları metinden sonra verilebilirdi. Buna uygun bir örneği „Berliner Turfantexte I“in⁶⁵ A 1 no'lu metninde buluyoruz. Orada birinci dipnotta ana metin A 1'in bazı yerlerini tamamlayabilecek olan bir paralel metin (Mainz 731) 8. satırdan 14. satıra kadar olduğu gibi verilmiştir. Eğer bu birinci dipnotta bu paralel metnin çevirisi ve açıklaması da verilmiş olsaydı o zaman bizim düşüncemize göre mükemmel bir yayıma yaklaşılmış olurdu. Eğer paralel metin çok bozuk ise ve insan gönül rahatlığıyla Uygurca metnin bir çevirisini yapamazsa, o zaman Çince paralel versiyona göre bir çeviri verilebilir. Çince paralel versiyonun Uygurcada mevcut olan sözcükleri siyah yazılmak suretiyle belirtilebilir. Bunun güzel bir örneği, Durdu Fedakâr'ın Soğut yazısıyla yazılmış Vimalakīrti fragmanlarını yayımladığı makalesinde görülebilir⁶⁶. Bu şekilde yapılan bir yayım uzun yıllar geçerliliğini koruyacaktır.

Kaynaklar

- ASMUSSEN, Jes Peter (1965) *Xuāstvānift. Studies in Manichaeism*. Copenhagen. (Acta Theologica Danica.7.)
- AYDEMİR, Hakan (2010) “Neue Erkenntnisse über die chinesische Vorlage der alttürkischen Xuanzang-Biographie”. *Journal of Oriental and African studies* (Atina) 19, 33-43.
- BANG, Willi / Annemarie v. GABAIN / G. R. RACHMATI (1934) *Türkische Turfantexte VI. Das buddhistische Sūtra Säkiz Yükmäk*. Berlin. (Sitzungsberichte der Preußischen Akademie der Wissenschaften. Phil.-hist. Kl. 34, 10.)
- FEDAKÂR, Durdu (1994) “Alttürkische Vimalakīrtinirdeša-Fragmente in sogdischer Schrift”. Klaus RÖHRBORN / Wolfgang VEENKER: *Memoriae munusculum. Gedenkband für Annemarie v. Gabain*. Wiesbaden. (Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica. 39.) 43-53.
- GENG Shimin / Hans-Joachim KLIMKEIT (1988) *Das Zusammentreffen mit Maitreya. Die ersten fünf Kapitel der Hami-Version der Maitrisimit*. Bd. 1-2. Wiesbaden. (Asiatische Forschungen. 103.)
- HAZAI, Georg / Peter ZIEME (1971) *Fragmente der uigurischen Version des „Jin'gangjing mit den Gāthās des Meister Fu“*. Berlin. (Berliner Turfantexte. 1.)
- KNÜPPEL, Michael „Anmerkungen zu einer Edition des *Garbaparimančani sudur*“. *Zentralasiatische Studien* 40 (2011:12) (baskıda).
- LE COQ, Albert von (1912) *Türkische Manichaica aus Chotscho I*. Berlin. (Abhandlungen der Preußischen Akademie der Wissenschaften. 1911.)
- LEHNERT, Martin (1999) *Die Strategie eines Kommentars zum Diamant-Sūtra (Jingang-boruo-boluomi-jing Zhujie, T. 1703)*. Wiesbaden. (Freiburger fernöstliche Forschungen. 4.)
- LIGETI, Lajos (1971) „Autour du Säkiz Yükmäk Yaruq“. *Studia Turcica*. Ed. L. LIGETI. Budapest. (Bibliotheca Orientalis Hungarica 17.) 291-319.
- MAAS, Philipp A. (2010) “Computer aided stemmatics – the case of fifty-two text versions of

⁶⁵ Hazai / Zieme 1971.

⁶⁶ Fedakâr 1994.

- Carakasamhitā Vimānasthāna 8.67-157". *Wiener Zeitschrift für die Kunde Südasiens. Vienna Journal of South Asian Studies* 52 / 53 (2009 / 2010). 63-120.
- MAYER, Alexander Leonhard 1992: *Xuanzang, Übersetzer und Heiliger*. Wiesbaden. (Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica. 34,1.)
- MİRSULTAN, Aysima (2010) *Die alttürkische Xuanzang-Biographie X. Nach der Handschrift von Paris, Peking und St. Petersburg sowie nach dem Transkript von Annemarie v. Gabain ediert, übersetzt und kommentiert*. Wiesbaden. (Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica. 34, 9.)
- ODA Juten (2010) *Bussetsu tenchi hachiyō shinjūkyō ikkan. Torukogoyaku no kenkyū*. [İngilizce başlığı: *A Study of the Buddhist sūtra called Säkiz yükmäk yaruq or Säkiz törlügin yarumış yaltrimış in Old Turkic*.] C. 1-2. Kyōto. (Bayangjing series 1.)
- ÖZERTURAL, Zekine (2008) *Der uigurische Manichäismus. Neubearbeitung von Texten aus Manichaica I und III von Albert v. Le Coq*. Wiesbaden. (Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica. 74.)
- SEMET, Ablet / Jens WILKENS (2003/2004) [Tanıtma:] Peter Zieme: *Vimalakirtinirdeśasūtra. Edition alttürkischer Übersetzungen nach Handschriftfragmenten von Berlin und Kyoto*. Turnhout 2000, (Berliner Turfantexte 20.) *Ural-Altäische Jahrbücher* N.F. 18 (2003 / 2004), 274-280.
- SUNDERMANN, Werner (1991) „Probleme der Edition iranisch-manichäischer Texte“. *Ägypten – Vorderasien – Turfan. Probleme der Edition und Bearbeitung altorientalischer Handschriften*. Edd. H. KLENGEL / W. SUNDERMANN. Berlin, 106-112.
- SUNDERMANN, Werner (1992) *Der Sermon vom Licht-Nous. Eine Lehrschrift des östlichen Manichäismus. Edition der parthischen und sogdischen Version*. Berlin. (Berliner Turfantexte 17.)
- TEKİN, Şinasi (1980) *Maitrisimit nom bitig. Die uigurische Übersetzung eines Werkes der buddhistischen Väibhāṣika-Schule*. Teil 1-2. Berlin. (Berliner Turfantexte 9.)
- WILKENS, Jens (2001) *Die drei Körper des Buddha (Trikāya). Das dritte Kapitel der uigurischen Fassung des Goldglanz-Sūtras (Altun Yaruq Sudur)*. Turnhout. (Berliner Turfantexte 21.)
- YAKUP, Abdurishid (2010) *Prajñāpāramitā literature in Old Uyghur*. Turnhout. (Berliner Turfantexte 28.)
- ZIEME, Peter (1996) *Altun Yaruq Sudur. Vorworte und das erste Buch. Edition und Übersetzung der alttürkischen Version des Goldglanzsūtra (Suvarāprabhāsottamasūtra)*. Turnhout. (Berliner Turfantexte 18.)
- ZIEME, Peter (2000) *Vimalakirtinirdeśasūtra. Edition alttürkischer Übersetzungen nach Handschriftfragmenten von Berlin und Kyoto*. Turnhout. (Berliner Turfantexte 20.)

Klaus Röhrborn

Prof.Dr. (Emeritus), Georg-August-Universität Göttingen, Seminar für Turkologie und Zentralasienkunde, Heinrich-Düker-Weg 14 D-37073 Göttingen.

E-posta: klaus.roehrborn@phil.uni-goettingen.de

Yazı bilgisi:

Alındığı tarih: 24 Temmuz 2012

E-yayın tarihi: 3 Kasım 2012

Çıktı sayfa sayısı: 18

Kaynak sayısı: 23